

Yunus Emre'nin Meşhur ve Meçhul Bir şiiri Üzerine Bazı Mülâhazalar

Some Thoughts on a Famous and Unknown Poem of Yunus Emre

Muhammet Sani ADIGÜZEL*

Öz

Edebî eserleri okurken eserin temasını bilmek metni anlamak için elzemdir. Bununla birlikte, bazı meşhur eserlere dair farklı okumalar ve anlamlandırmalar da mümkün olabilmektedir. Çalışmada, Yunus Emre'nin "İlim ilim bilmektir" mısraıyla başlayan şiiriyle alakalı bazı mülâhazalar bu bağlamda ele alınmaktadır. şiir, çeşitli nüshalarda ve neşirlerde farklı biçimlerde yer almıştır. Bu farklılıklar; yazımda başkalıklar, bazı kelimeler ve mısraların kaynaklar arasında farklılık arz etmesi ve hatta şiirin topyekûn başka bir şiirle karıştırılması şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Birçok yazar tarafından iktibas edilen, edebî kültürümüzde önemli bir yere sahip şiirin genel anlamına dair okumalar; şiirde hangi ilmin, neyi bilmenin kıymetli olduğunun vurgulandığı noktasını paylaşmaktadır. Diğer taraftan, şiirin ilk mısraı bilhassa tekrarlanan "ilim" kelimesi sebebiyle oldukça farklı yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Söz konusu mısraı iki "ilim" kelimesi arasına virgöl koyarak "İlim, ilim bilmektir" şeklinde okuyanlar olduğu gibi, "İlim ilim ilmektir" ve "İlim ilmi bilmektir" şeklinde okuyanlar da vardır. Bu çalışmada, "İlim ilim" ibaresinin bir tekrar grubu, yani bir ifade tarzı olarak anlaşılmasının uygun olacağını ve mısranın "ilim, bilmek demektir" anlamına geldiği öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, şiir, İlim, Bilmek, Tema

* Doç. Dr. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
Elmek: msadiguzel@fms.edu.tr
orcid.org/0000-0002-4616-7899

Gönderilme Tarihi / Received Date:

10 Temmuz 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

12 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Adıgüzel M. S. (2023). Yunus Emre'nin Meşhur ve Meçhul Bir şiiri Üzerine Bazı Mülâhazalar
doi.org/10.30767/diledeara.1325499

Copyright © 2023
Dil ve Edebiyat Araştırmaları
tded.org.tr | 2023

Abstract

When reading a literary work, knowing the work's theme is essential to understand the text. However, different readings and interpretations of some famous works may also be possible. In the present study, some thoughts regarding Yunus Emre's poem which begins with the verse: "İlim ilim bilmektir (Knowledge is to know knowledge)" are discussed in this regard. The poem has appeared in different forms in various copies and editions. These differences may appear in the form of differences in writing, changes in some words and verses and even as the confusion of the poem with another poem. Readings on the general meaning of the poem, which is quoted by many authors and has an important place in our literary culture, share the point that the poem emphasizes what kind of knowledge is valuable. However, the first verse of the poem has been interpreted in quite different ways due to the repeated word "ilim (knowledge)". In this study, it is argued that the phrase "ilim ilim" should be understood as a repetition group, that is, as a style of expression, and that the verse means "ilim means to know".

Keywords: Yunus Emre, Poem, Science/Knowledge (ilm), To Know, Theme

Extended Summary

When reading a literary work, knowing the work's theme is essential to understand the text. However, different readings and interpretations of some famous works may also be possible. Hence, obscurity may exist despite the fame. In the present study, some evaluations regarding Yunus Emre's poem are discussed in this regard. The poem, in one version, starts with the following verses:

“İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür

The knowledge means to know, knowledge is to understand who you are

Sen kendiüni bilmezsin yâ nice okumakdur

If you do not know yourself then why to read-study

Okumakdan ma'nâ ne kişi Hakk'ı bilmekdür

The purpose of reading-studying is to understand God's truth

Çün okıdun bilmezsin ha bir kurt emekdür

If you have read and failed to understand, then it is a futile attempt”

The obscurity of the poem starts with it having multiple versions. The poem has appeared in different forms in various copies and editions. These differences may appear in the form of differences in writing, changes in some words and verses and even as the confusion of the poem with another poem. The study tracks the different versions of the poem put forward by Yunus Emre scholars and provides examples of the differences. The study also attempts to correct two misunderstandings/misreadings in the literature about Yunus Emre's work. One of which is about an omission, most probably by mistake, of a substantial part of a poem, which is related to the poem in question, by Yunus Emre. The other is related to the misinterpretation of some expressions used in that poem.

In this sense, the study also refers to an account of possible reasons for similar kinds of difficulties and intricacies in Yunus Emre's work given by Tatçı such as misreading of the original text, replacements of words/expressions, changes in verses and different methods of recording/numbering employed in different copies.

Yunus Emre's poem is quite well-known, it has been quoted by many writers and thus has a special place in our literary culture. The study provides instances in which the poem is referred to in various works of contemporary writers. Then, it moves on to discuss perspectives on the meaning of the poem by including passages from noteworthy interpretations. Readings regarding its general theme converge on the point that the poem emphasizes which kind of science or, in other words, knowledge of what has real importance. In particular, commentators believe that the poem provides the case for the value of otherworldly knowledge and in accordance with that knowledge, practical guidance about how to behave, and how to approach fellow human beings.

However, the first verse of the poem has been interpreted in quite different ways due to the repeated word “ilim (science/knowledge)”. Some argued that there should be a comma between the two “ilim”s, therefore, it should read as “İlim, ilim bilmektir” which makes it a basic expression of a definition. Others had an issue with the word “bilmek (to know)” and claimed that, by reference to etymological explanations, it should be “ilmek (knot/knitting)”. A third interpretation reads a more complicated meaning into the verse: real knowledge is to know the nature of knowledge.

The study offers a novel but simple perspective to make sense of the verse by arguing that the repeating word is just a manner of expression where repetition can be employed for various purposes as to address, to emphasize and to provide rhythm, examples of such uses can be found in both in Turkish literature and Yunus Emre's other poems. Accordingly, it should be understood as: "ilim" (the word meaning knowledge, originally from Arabic) means "bilmek" (Turkish word meaning "to know").

Giriş

Şiirin temasını bilmek önemlidir. Teması bilinmeden okunan şiirden beklenen verim alınmaz. Bir edebiyat terimi olarak "Öğretici veya edebî eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu" (Türk Dil Kurumu, 2011, 2315) demek olan temanın bilinmesi diğer edebiyat türlerinde için de büyük bir öneme haizdir. Mesela Refik Halit Karay'ın "Eskici" hikâyesinden beklenen verimin alınması için "Yabancı bir ülkede ana dilini konuşan birini bulmak" temasının bilinmesi gerekir. Yahya Kemal'in "Cihan vatandan ibarettir itikadımca" mısraı da, "vatan" yerine "lisan" konularak bu minvalde düşünülebilir (Yahya Kemal, 1961, 80). Akşit Göktürk'ün "Okuma Uğraşı" kitabının başına Yunus Emre'nin, "Yigirmi dokuz hece / Okusan uçtan uca / Sen elif dersin hoca / Mânası ne demektir" dörtlüğünü koyması da bu kabildendir (Akşit, 1997, 6). Yine Rıza Kardeş'in, "Okumuşların Okumamışlığı Hakkında" başlıklı yazısında, aynı şiirden, bu sefer beyit şeklinde yer verdiği, ilk iki beyit de, "İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir / Sen kendin bilmezsen ya nice okumaktır / Okumaktan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmektir / Çün okudun bilmezsin ha bir kuru ekmektir" beyitleri de aynı saikle okunabilir (Kardeş, 1983, 601).

Tema konusunda bir başka örnek de La Fontaine'in "Ağustos Böceği ve Karınca" adlı fablıdır. Mme Eva Buck adlı pedagog "Ağustos Böceği ve Karınca" fablında, yazarın kişiliği ile çevresine bağlı iki temanın, "sanatçının sorumsuz yaşama ve şakıma isteği" ile "toplumun acımasız katılığı ve çalışmaya zorlayıcılığı" temalarının bilinen bir konuyu nasıl zenginleştirdiğini belirtir (Alptekin, 1982, 20).

Nadir de olsa en bilinen bilinmeyen olabiliyor. Necip Fazıl'ın "Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur!" (Kısakürek, 2018, 20) mısraıyla dile getirdiği bu olsa gerektir. Çile'yi "Biricik meselem, Sonsuza varmak..." (Kısakürek, 2018, 20) diyerek bitiren şairin en bilinene varmak için çok uzun bir yolculuk yaptığı anlaşılıyor. Ancak anlaşılmayan, daha doğrusu kolay anlaşılmayan bir şey var ki, o da, bize şah damarımızdan yakın olan varlığa bizim bir o kadar uzak oluşumuzdur. Aradaki mesafenin kapanması çekilen çileye bağlı olarak değişiyor.

Yunus Emre'nin "İlim ilim bilmektir" diye başlayan şiiri de en bilinenin bilinmeyen olduğu bir özellik taşıyor. Bu çalışmada, hem metin hem de mana bağlamında söz konusu şiir etrafındaki farklı mülâhazalara yer verilecek ve bilhassa ilk mısraının nasıl anlaşılması gerektiğine dair tek-lifimiz arz edilecektir.

Nüshalar ve Neşirler Arasında

Şiir, Yunus Emre Divanı'nın en eski ve en iyi nüshalarından biri olarak kabul edilen Fatih nüshasında bulunmuyor. Yazma nüshalar arasındaki fark bir tarafa basma nüshalar arasında da fark olabiliyor. Hazırlayanı aynı olan Yunus Emre Divanı'nın Tercüman 1001 Temel Eser baskısı ile Kültür Bakanlığı baskısı arasında bile fark vardır. Mesela Faruk K. Timurtaş'ın; 1. Fatih nüshası, 2. Nuruosmaniye nüshası, 3. Yahya Efendi nüshası, 4. Bursa nüshası, 5. Kitapçı Raif ve Prof. H. Ritter nüshası, nüshalarına dayanarak hazırladığı Yunus Emre Dîvanı'nda, söz konusu ilahi şöyle verilmiştir:

*İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
 Sen kendiini bilmezsin yâ nice okumakdur
 Okumakdan ma'nâ ne kişi Hakk'ı bilmekdür
 Çün okıdun bilmezsin ha bir kırı emekdür
 Okıdum bildüm dime çok tâat kıldum dime
 Eri Hak bilmez isen abes yire yilmekdür
 Dört kitabun ma'nâsı bellidür bir elifde
 Sen elifi bilmezsin bu nice okumakdur
 Yigirmi dokuz hece okısan ucdan uca
 Sen elif dirsın hoca ma'anâsı ne dimekdür
 Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca
 Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (Timurtaş, t.y., 75-76)*

Timurtaş (1980, 51), daha sonra yaptığı Kültür Bakanlığı neşri vesilesiyle bu neşir ve daha önce yaptığı ve “yeni bir metin tesis etmek” usulünü takip ettiği Tercüman gazetesi neşri ve bu iki neşrin ilmî olmadığı gerekçesiyle yapmayı düşündüğü bir üçüncü neşir hakkında açıklamada bulunur. Eldeki eski nüshalara dayanarak yeni bir nüshanın nasıl hazırlandığını gösteren birinci neşir, Tercüman gazetesi neşri; Fatih nüshası esas alınarak hazırlanan ikinci neşir, Kültür Bakanlığı neşri ve “üniversitemiz yayınları arasında yer alacak” dediği üçüncü neşir, İstanbul Üniversitesi neşri ile ilgili bu usul açıklaması şöyledir:

“Metni tespit ederken bütün eski nüshalara ve bâzı sağlam yeni nüshalara dayandık. Tâkip ettiğimiz usul, bütün nüsha farklarını göz önünde tutarak ve birleştirerek yeni metin tesis etmek olmadı. (Daha önce Tercüman yayını olarak çıkan dîvânda bu metodu kullanmıştık). Bu sefer en eski ve en iyi nüsha olan Fâtih nüshasını esas aldık. Ancak âşikâr şekilde yanlış olan yanlış olan yerleri diğer nüshalara bakarak düzelttik ve noksanları tamamladık. Fatih nüshasında bulunmayan şiirlerin tesbitinde de aynı usule uyduk, doğru kabul ettiğimiz nüsha farkına yer verdik, nüsha farklarını karıştırarak yeni bir metin meydana getirmedik. Dîvânı, şiirleri eski harflerin alfabetiğine göre sıralayarak düzenledik. Böylece Yunus Emre'nin bütün şiirlerini içine alan doğru ve eksiksiz bir nüsha meydana gelmiş oldu. Metinlerin tespitinde Eski Anadolu Türkçesinin hususiyetlerine tamamıyla sâdik kaldık. Bu dîvân ilmi bir neşir değildir, fakat ilme dayanmaktadır, geniş halk tabakaları için hazırlanmıştır. Yunus Emre Dîvânı'nın nüsha farklarını da ihtiva eden, tenkidli; notlu, açıklamalı, kelime dizimine de yer veren ilmi neşirini ayrıca hazırlamaktayız. Bu, üniversitemiz yayınları arasında yer alacaktır.” (Timurtaş, 1980, V)

Timurtaş'ın bu açıklamayı yaptığı nüshada söz konusu şiirin sondan bir önceki beyti bulunmamaktadır. Fatih nüshasının esas alındığı ve bundan önceki neşirde olmayan Raif Yelkenci'deki Mecmua ve Bursa nüshasının da kaynaklar arasına eklendiği bu neşirde ilgili şiirin altına parantez içinde Ritter nüshası anlamında (Yalnız Rt.'de) notu düşülmüştür. Bu not Mustafa Tatçı'da da vardır (Tatçı, 2012, 197). Timurtaş bahsettiği ilmî neşri herhalde yapmamıştır. Bu neşri Tatçı yapmıştır. Tatçı'nın neşrinde Timurtaş'ta olan şu beyit yoktur:

Yigirmi dokuz hece okısan ucdan uca

Sen elif dirsın hoca ma'anâsı ne dimekdür (Tatçı 2012: 197)

Tatçı, Yunus Emre Divanı'nın "Tertibi hakkındaki en eski tarihi Şinasi Tekin'in bir mecmuaya dayanarak verdiği 707 (1307) yılıdır (bk. bibl.). Birçok nüshası içinde en eskilerinin XIV. yüzyıla kadar geriye gittiği tahmin edilmektedir (meselâ Ritter nüshası [XIV. yüzyıl], Raif Yelkenci nüshası [XIV veya XV. yüzyıl], Fâtih nüshası [tahminen XV. yüzyıl], Yahyâ Efendi nüshası [XVI. yüzyıl], Nuruosmaniye nüshası [1540])" bilgisini verdikten sonra başlıca neşirleri şöyle sıralamaktadır: **1.** Burhan Ü. Toprak, Yunus Emre Divanı, **2.** Naci Kasım, Tam ve Tekmil Yûnus Emre Dîvânı, **3.** Cahit Öztelli, Yûnus Emre: Bütün Şiirleri, **4.** Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı, **5.** Faruk Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divanı, **6.** Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı I: İnceleme, Yunus Emre Divanı II: Tenkitli Metin (Tatçı, 2013, 603-604). Tatçı'nın Timurtaş neşirleri konusunda yaptığı bu değerlendirmeye bir katkıda bulunulabilir. Çünkü Tatçı'nın belirttiği gibi Timurtaş'ın neşirleri arasındaki fark sadece bir genişletme farkı değildir. Yukarıda Timurtaş'tan yapılan nakilden de anlaşılacağı üzere Timurtaş'ın neşirleri arasındaki fark nicelikten çok nitelik farkıdır. İlkinde zikredilen nüshalardan hareketle yeni metin oluşturulma usulü takip edilirken ikincisinde bu usul terk edilerek Fatih nüshası esas alınmış ve yeni neşir bu esas üzerine bina edilmiştir. Bu neşirlere, nüsha farklarına işaret etmek açısından, bir de, "İşbu kitab-ı müstetabın derûnında kutbül-ârîfîn meşâyih-i azâmdan Mevlânâ Âşık Yûnus Emre hazretlerinin dîvân-ı latîflerile halifesi Âşık Yunus hazretlerinin dîvân-ı kemâlleri ve keزالik meşâyih-i azâmdan Erzincanî Şeyh-i Hayyat Vehbî hazretlerinin Kenzül-miftâh kitabı hâşiyede tab ve temsîn kılınmıştır" ketebe bölümüyle 1327/1909 tarihinde yayımlanan matbu nüsha, *Dîvân-ı Âşık Yûnus Emre* dâhil edilebilir:

*“İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır
İlim okumaktan murat kişi Hakk'ı bilmektir
Çün okuyup bilmezsin ya bir kuru emektir
Okudum bildim deme çok taat kıldım deme
Eğer Hakk'ı bilmezsen ha bir kuru emektir
Yigirmi sekiz hece okursan uçtan uca
Sen elif dersin hoca manası ne demektir
Yunus Emre der hoca gerekse var yüz hacca
Cümlesinin yeğreği bir gönüle girmektir”* (Yunus Emre 1327/1909, 75-76)

Timurtaş'ın hazırladığı nüsha ile bu matbu nüshanın karşılaştırması yapılırsa, Timurtaş'ta "Okumaktan ma'nî ne" yerine bu nüshada "İlim okumaktan murat", ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Yine aynı şekilde, bu nüshada; "Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emekdür" yerine "Çün okuyup bilmezsin yâ bir kuru emekdür"; "Eri Hak bilmezisen 'abes yire yilmekdür" yerine "Eger Hakk'ı bilmezsen hâ bir kuru emekdür"; "yigirmi dokuz hece" yerine "yirmi sekiz hece"; "bin hacca" yerine "yüz hacca"; "Hepisinden eyüce" yerine "Cümlesinin yigregi" ifadesi vardır. Yunus Emre'nin bu şiiri, musammat gazel tarzında olduğu için, hem beyit hem de dörtlük olarak yazılmaya müsaittir. Şiirin dörtlük nazım birimiyle yazımı için Turan Karataş'ın Karaman nüshasına dayanarak hazırladığı *Yûnus Divanı* adlı esere bakılabilir. Karataş Karaman nüshasında yer almayan bu şiirle ilgili olarak Gölpınarlı ve Tatçı'yı kaynak gösterir. Şiirin altına da, şiirin bu kaynaklara, Ritter yazmasına göndermede bulunularak alındığı notunu düşer. Ancak bir farkla ki, göndermede bulunduğu kaynaklarda beyit nazım birimiyle kaydedilen şiiri kendisi dörtlük nazım birimiyle kaydeder:

“İlim ilim bilmektir
 İlim kendin bilmektir
 Sen kendini bilmezsin
 Yâ nice okumaktır
 Okumaktan mana ne
 Kişi Hakk’ı bilmektir
 Çün okudun bilmezsin
 Ha bir kuru emektir
 Okudum bildim deme
 Çok tâat kıldım deme
 Eri Hak bilmez isen
 Abes yere yelmektir
 Dört kitabın manası
 Tamamdır bir elifde
 Sen elif dersin hoca
 Manası ne demektir
 Yûnus Emre der hoca
 Gerekse var bin hacca
 Hepisinden eyice
 Bir gönüle girmektir” (Karataş 2019: 234)

Karataş’ın daha önce yayımlanan *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde de şiire yine dörtlük nazım birimiyle yer verilir. Ancak eserin “ilim” maddesinde yer alan bu şiir ile daha sonra yayımlanan *Yûnus Divanı*’nda yer alan şiir arasında fark vardır. Bu fark da tıpkı Timurtaş’ın iki neşri arasındaki fark gibidir. Sadece ondan önceki neşirde olan ama sonraki neşirde olmayan beytin yerini bunda dörtlük almıştır:

“Yigirmi dokuz hece
 Okusan ucdan uca
 Sen elif dersin hoca
 Mânâsı ne demektir” (Karataş, 201, 206)

Ayrıca Karataş’ın önceki neşirinde olan ama sonraki neşirinde olmayan yukarıdaki dörtlükten başka da her iki neşrin dörtlükleri kısmen farklıdır. Bunlardan biri sonraki neşirde olmayan yukarıdaki dörtlüğün son iki mısraının önceki neşirde başka bir dörtlüğün son iki mısraı olmasıdır:

“Dört kitabın manası
 Tamamdır bir elifde
 Sen elif dersin hoca
 Manası ne demektir” (Karataş, 2019, 234)

Diğeri de, iki dördlük arasındaki kelime farkıdır. Sonraki neşrin ikinci mısraındaki “tamamdır” kelimesinin yerinde önceki neşirde “bellidir” kelimesi vardır:

“Dört kitabın mânâsı
Bellidir bir elifde
Sen elifi bilmezsin
Bu nice okumaktır” (Karataş, 2019, 206)

Yunus Emre’yi “mâverâ humması” olarak niteleyen (Kısakürek, 1993, 166) ve biri “Bizim Yunus” (Kısakürek, 2018, 382) ve diğeri “Yunus Emre” (Kısakürek, 2018, 383) olmak üzere, onunla ilgili iki şiiri bulunan Necip Fazıl Kısakürek, Yunus Emre adlı tiyatro eserinde şiirin nerdeyse tamamına yer verir:

“İlim, ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmezsin;
Ya nice okumaktır.
İlim bilmeden murad,
Kişi hakkı bilmektir.
Çün okuyup bilmezsen
Bu bir kuru emektir.
Okudum, bildim deme!
Çok taat kıldım deme!
Eğer hakkı bilmezsen!
Ettiğin lâf etmektir.
Yirmisekizdir hece,
Okursun ucdan uca...
Sen elif dersin hoca!
Ma'nası ne demektir?” (Kısakürek, 1999, 61)

Şiirin birçok başka şeklinin olduğunu göstermek için, diğer örneklere nazaran en bariz farkın “Ettiğin lâf etmektir.” mısraının olduğu bu örneğe, başka birkaç örnek daha eklenebilir:

Recep Bilginer (2001) tiyatro türünde kaleme aldığı *Yunus Emre* eserinde bu şiire de yer verir. Bilginer’in eserinde bu şiirin bazı bölümleri hem beyit hem dördlük tarzında Yunus Emre’nin ağzından verilir:

Beyit olarak:
“Okumanın manası kişi hakkı bilmektir
Sen okudun bilmezsin bu nasıl okumaktır” (Bilginer 2001: 88)
Dördlük olarak:
“İlim ilim demektir,
İlim kendini bilmektir.

*Sen kendini bilmezsen,
Ya nice okumaktır?” (Bilginer 2001: 88)*

...

*“İlim okumaktan gerek
Kendi özün bilmektir
Kendi özün bilmezsin
Bir hayvandan betersin.” (Bilginer 2001: 89)*

Alev Taşkent Belgin (2013: 316) de söz konusu şiiri annesinin ağızından verir:

*İlim ilim demektir,
İlim kendini bilmektir.
Sen kendini bilmezsen,
Bu nice okumaktır?” (Belgin 2013: 316)*

Son iki örnekte “İlim ilim bilmektir” ifadesi yerine “İlim ilim demektir” ifadesinin kullanıldığına dikkat edilmelidir. Bir başka dikkat de, Bilginer’in bu ifadenin yer aldığı dörtlükten hemen sonra verdiği dörtlük için gösterilmelidir. Her ne kadar ilk etapta bu iki dörtlük birbirinin devamı gibi görünse de işin aslı öyle değildir. Bir defa bunlar aynı şiirin değil farklı şiirlerin dörtlükleridir. Bunlardan ilki, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan bir şiire; diğerı, “İlim okumaktan gerek” diye başlayanı ise, “Lâ şerike okursın sonra şerik katarsın” diye başlayan başka bir şiire aittir. Her ne kadar şiirlerden birinde “İlim okumaktan murad”, şeklinde geçen ifade diğerinde “İlim okumaktan gerek” şeklinde geçse de bu ikisi arasında aynı değil ayrı şiirlerin ifadeleridir. Çünkü bu ikisi arasında sadece şiir farkı değil, aynı zamandan nüsha farkı vardır. “İlim ilim bilmektir” sadece Ritter nüshasında varken, diğerı için birden fazla nüsha kaynak gösterilebilmektedir. Bunlardan ikisi örnek olarak verilebilir. “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirin yer almadığı Fatih nüshasında bu şiirle ilgisi kurulan beyit şöyledir:

“İlm okumaktan gerek kendözünü bilmekdür

Kendözünü bilmezsen bir hayvandan betersin” (Yunus Emre, 1991, 150)

Yine aynı şekilde, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirin yer almadığı Karaman nüshasından da, bu şiirle ilgisi kurulan beyit için, okuma farklarını göstermek açısından, birkaç okuma örneği verilebilir:

‘İlm okumak bilmeklik kendözünü bilemekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin (Yıldırım, 2014, 109)

‘ilm okumağ bilmeklik kend’özünü bilemekdür

pes kend’özün bilmezsen bir hayvandan betersin (Uysal, 2014, 2013)

“İlm okumak bilmeklik kendözünü bilmektir

Sen kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin” (Karataş, 2019, 179)

Yunus Emre’nin insanla hayvan arasında bilmek açısından yaptığı bu karşılaştırma Mehmet Akif’in bir ayet mealinden ilham alarak yazdığı aşağıdaki mısrayla birlikte okunabilir:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

[Zümer Sûresi, âyet 9'dan bir bölüm.]

“Olmaz ya! Tabii... Biri insan, biri hayvan!” (Ersoy, 2013, 544-546)

İki Tashih

Yusuf Yıldırım, nüshalar arasında en eski nüshanın Karaman nüshası olduğu gerekçesiyle, genel içinde özel bir yer açmaya çalıştığı Karaman nüshası hakkında yazdığı bir yazıda, bu nüshada olmayan “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirin aslının bu nüshada yer alan “Lâ şerike okursın sonra şerik katarsın” diye başlayan şiir olduğu yönünde bir değerlendirme yapmaktadır:

“Divanı her istinsah eden kendinden bir şeyler katmıştır. Bu duruma verilecek en çarpıcı örnek; İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir/ Sen kendini bilmezsen/Bu nice okumaktır” dörtlüğünün aslının “İlm okımak bilmeklik kendözünü bilmekdür/Pes kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin” şeklinde olmasıdır. En eski nüshalarda beyit olarak düzenlenmiş bu şiir, daha iyi anlaşılmsı diye hem dörtlüğe çevrilmiş hem de kelimeler değiştirilmiştir.” (Yıldırım, 2020, 60)

Yıldırım'ın farklı nüshalar arasında farklı şiirler için yaptığı değerlendirmeye bir katkıda bulunulabilir. Bu çerçevede ona bir şiirin başıyla diğer şiirin ortası arasında yaptığı bu değerlendirme-yi yayına hazırladığı *Risâletü'n-Nushiyye* için acaba neden yapmadı diye bir soru yöneltilebilir. Çünkü onun üzerinde titizlikle çalıştığı ve “Yunus Emre'nin aziz ruhuna!” ithaf ettiği eserinde, “Risâletü'n-Nushiyye ve Yunus Emre Divanı'nın İçeriği” başlığı altında, nüshadaki sayfa eksikliği fark edilmediği için, şiirle nesir bölümleri birbirinin devamı gibi verilmektedir:

“Risâletü'n-Nushiyye, ilk iki beyitten sonra iki sayfa (2a-2b) nesir olarak devam eder. İlk iki beyit şöyledir:

1.

*Ol b[p]âdişah-ı kadîm dilerdi bir hikmet eyleyidi
Toprag u od u su u yil ona söyleyidi*

2

*Bismillâh buyurdu getürdüler toprağı
İkinci teslîm oldı hâzır oldı su dahı*

2a ve 2b sayfalarındaki nesir kısım ise şöyledir:

Üçüncü îmân-ı ilme'l-yakîndür. Biri îmânı ayne'l-yakîndür. Ol îman kim ilme'l-yakîndür gö-güsde yirlidür. Ol îman kim ayne'l-yakîndür gönüde yirlidür. Ol îman kim Hakk'a'l-yakîndür cânda yirlidür. -” (Yıldırım, 2014, 33-34)

Burada şiir kısmıyla nesir kısmı birbirinin devamı değildir. Çünkü asıl metinde şiir kısmının bittiği sayfanın sol altında verilen “üçüncü” kelimesi nesir kısmın başladığı sayfanın sağ üst başında bulunmamaktadır. Halbuki eski metinlerde sayfalar arası geçiş için kullanılan önceki sayfanın sol alt köşesine yazılan ilk kelime ile sonraki sayfanın sağ üst başında kelime aynı olmak durumundadır. Aksi hâlde iki sayfa arasında eksik sayfa veya sayfalar var demektir. Böyle durumlarda iki sayfa arasındaki farkı kapatmak için başka nüshalardan yararlanılabilir. Karaman nüshasının ilk iki beytinden sonra gelmesi gereken “Üçüncü” kelimesiyle başlayan beyit ve onu takip eden

beyitler *Dîvân-ı Âşık Yûnus Emre*'de vardır (Yunus Emre 1327/1909). Bu çerçevede Tatçı'nın hazırladığı *Dîvân-ı Yûnus Emre*'nin başına, sadece Karaman nüshasında olduğunu belirttiği bir giriş metni hatırlanabilir (Tatçı, 2012, 123):

“Haza Dîvânu emlâhi’ş-şu’arâ ve afsahi’l-bülegâ, sultâni’l-vâsilîn tâci’l-fukarâ ve’l- mesâkîn ve hırkati’l-gurebâ ve re’isü’l-âşıkîn Hazret-i Yûnus Emre kuddise sırrıhu’l-azîz ve efâde birrehu ve ihsânehu kemâ efâdâ li’l âlemine letfehu ve keremehu ve faydahu” (Tatçı, 2012, 97)

Arapça olan bu giriş metninin altına Türkçe çevirisi dipnot olarak düşülmüştür:

“Bu dîvân, şairlerin en güzeli, belîğ yazarların en fâsihi, Hakk’a ulaştıranların sultânı, fakir ve yoksulların baş tâci, gariplerin gözetleyeni, âşıkların reisi Yûnus Emre'nin dîvânıdır. Allah ruhunu aziz eylesin ve âlemleri onun lütfu ve keremi ve feyziyle müstefîd eylediği gibi, bizi de iyiliği ve ihsanından yararlandırınsın.” (Tatçı, 2012, 97)

Yine hazırladığı *Risaletü'n-Nushiyye*'ye, bu nüshadan, Karaman nüshasından bu giriş cümleleri dışında bir de besmeleyi alan Tatçı, bundan sonraki kısım ve kısımlar Fatih nüshasıyla devam etmiştir (Tatçı, 2012, 123). Bu hatırlatmayı yaptıktan sonra Yıldırım'ın dikkat etmediği şiirle nesir arasındaki fark besmeleyle başlayan bir başka nüsha, matbu bir nüshadan okunabilir:

*“bismillahirrahmanirrahim
ol pâdişah-ı kadîm dilerdi bir hikmet eyledi
toprak ve od ve su ve yel ona söyledi
bismillah buyurdu getirdiler toprağı
ikinci teslim oldu hazır oldu su dahi
üçüncü [yel geldi debretti ânu
ândan oldu âna âdem nişânu
dördüncü od geldi kızdırdı ânu
tamam kızaracak uş verdi cânı
bu dördün yağurdular nebiler oldu
sûret demek sonra âna ad oldu
can sûrete gelmekliğe fermân oldu
pâdişah hikmeti âna dermân oldu
can sûrete girdi pür nûr oldu
sûret cânâ sevindi şükür kıldı
yüz bin benim gibi eylersen sana muhâl
dedi şükür elhamdülillâh alâ-küllihâl
toprakla bile geldi terk-i kanaat
tevekkülü ve sabru ve hulku ve ganimet
su ile bile geldi dört türlü hâsıl
safâ ve sehâvet ve nazar ve vâsıl
yel ile bile geldi dört türlü heves
riyâ ve yalan ve hevâ ve tezlik ve nefis*

*od ile bile geldi dört türlü âlet
tama ile buşu ve kibr ile hased
can ile bile geldi dört türlü haslet
edeb ve hayâ ve uzlet ve vahdet
der beyân-ı vücûd-ı insânî
akıl pâdişahın kadîmliği pertevindedir
akıl uçdür biri akl-ı maişettir
biri akl-ı cüz'î biri akl-ı küllîdir
ol kim akl-ı maişettir dünya tertibin bildirir
iman pâdişahın hidâyeti pertevindendir
hidâyet hod mehabbet pertevindendir]
iman üç türlüdür biri ilme'l-yakîndir
biri ayne'l-yakîn biri hakke'l-yakîndir
ol iman kim ilme'l-yakîndir gönülde yerlidir
ol iman kim ayne'l-yakîndir sadırda yerlidir
ol iman kim hakka'l-yakîndir cânda yerlidir
tuta geldiğin iman can ile geldi can ile gider.” (Yunus Emre1327/1909: 2-3).*

Yıldırım'ın yan yana getirmemesi gerektiği hâlde yan yana getirdiği “üçüncü” ile “iman” kelimeleri arasında olması gereken kısım köşeli parantez [...] içindeki kısım kadardır.

Bu kısım bir başka bir yanlış anlamaya daha dikkat çekilebilir. Hans Joachim Kissling “Yunus Emre Divânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler” başlıklı bildirisinde; “Yunus Emre Divânı'nın başlangıç beyitlerinde, Tanrı'nın insanı dört elementi birleştirip *Besmele çekerek* yarattığı görülmektedir:

اول پادشاه قادیم دیلردی بر حکمت ای لادی
 طوپراق و صو ویل اکا سویلدی
 بسم الله بوردی کتوردیلر طوپراغی
 ”ایکنجی تسلیم اولدی حاضر اولدی صو دخی”

[ol padişah-ı kadim dilerdi bir hikmet eyledi

toprak ve su ve yel âna söyledi

bismillah buyurdu getirdiler toprağı

ikinci teslim oldu hazır oldu su dahi] (Kissling, 1971, 161-162)

demekte ve daha sonra da bu beyitlere ek olarak vermediği şu beyitleri,

جان صورته کلمکله فرمان الدی
 صورت جانہ سوندی شکر قیلدی
 یوز بیک بنم کبی ایلسک محال
 دیدی شکر الحمد لله علی کلی حال

[can sûrete girdi pür nûr oldu
 sûret cânâ sevindi şükür kıldı
 yüz bin benim gibi eylersen sana muhâl
 dedi şükür elhamdülillâh alâ-küllihâl] (Yunus Emre, 1327/1909, 2).

beyitlerini kastederek olsa gerek bir değerlendirmede bulunmaktadır:

“Müslümanların hemen her işe *Besmele* ile başladığını biliyoruz. Fakat bu formül münevver fikirli olanların beyninde eski majik muhteviyatını çoktandır kaybedip te sâde bir hörmet formülü hâlini almış bulunurken, köylünün beyninde eski büyüü tesirini elân muhafaza etmektedir. Ona göre, eğer bir işe başlarken *Besmele* çekilmezse, o işin bereketi yoktur. Köylünün zihninde *Besmele*’nin çekilmesi Tanrı’nın bile bundan muaf tutulamayacağı vazgeçilmez bir şarttır. Çünkü yapılan işin bereketi, can noktası, köylünün kanaatınca tam bu formülün edâsına, yâni *Besmele*’nin çekilmesine bağlıdır. Buna göre Tanrı’nın yaratma işini bitirdikten sonra *Elhamdülillah* demesi de, pek tabii şaşılacak bir şey değildir.” (Kissling, 1971, 164)

Gerek Kissling ve gerekse onun vermediği ama verdiği hükümde etkili olduğu düşüncesiyle bu satırların yazarı tarafından verilen beyitlere bakıldığında, Tanrı’nın yaratma işine başlarken, tıpkı insanlar gibi, *Bismillah* demesi ve yaratma işini bitirdikten sonra da *Elhamdülillah* demesinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Çünkü bu kelimeler bağlamlarına göre değerlendirilirler. İnsanın yaratıldığı unsurların bir toprak, iki su, üç rüzgâr, dört ateş şeklinde sıralandığı beyitlerde *bismillah* kelimesinin bir, birinci, önce yerine kullanıldığı gayet açıktır. Yine aynı şekilde, yaratma eylemi gerçekleşikten sonra, *elhamdülillah* diyenin de Tanrı değil, Tanrı’nın yarattığı insan olduğu konusunda hiçbir kuşkuyla yer yoktur:

“can sûrete girdi pür nûr oldu
 sûret cânâ sevindi şükür kıldı
 yüz bin benim gibi eylersen sana muhâl

dedi şükür elhamdülillâh alâ-küllihâl” (Yunus Emre 1327/1909: 2).

“Çok Meşhur Olan Bu Şiir”

Turan Karataş *Yûnus Divanı* adlı eserinde söz konusu şiirin alındığı kaynağı belirtmek amacıyla düştüğü dipnotta “Çok meşhur olan bu şiir” (Karataş, 2019,178) nitelemesinde bulunur. Bu vesileyle, İpekten ve İsen (1997) tarafından hazırlanan *Basılı Divanlar Kataloğu* adlı esere göre, Yunus Emre Divanı’nın 66 baskısı bulunduğu belirttikten sonra, Ş. Teoman Duralı’nın *Felsefe-Bilim Nedir* adlı eserinin başında birkaç başka metinle birlikte şiirin tamamına yer vermesi (Duralı, 2006); Akşit Göktürk *Okuma Uğraşı* adlı eserinin başına aldığı okumayla ilgili şu dörtlük;

Yiğirmi dokuz hece
 Okusan uçtan uca
 Sen elif dersin hoca
 Mânası ne demektir” (Göktürk 1988: 4)

ve Veysel Kılıç’ın *Dilin İşlevleri ve İletişim* adlı eserinin “Önsöz” bölümünün başına aldığı bir başka dörtlük;

“İlim, ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır” (Kılıç 2002: IX)

Karataş'ın bu nitelemesine örnek olarak verilebilir.

Aslında noktalama işaretleri olmayan şiirin, dörtlüğün, sadece ilk mısramda, iki ilim arasına virgül koyan Kılıç'a ek olarak, bir de noktalamanın bütün mısralara, dörtlüğe uygulandığı örnek,

“İlim, ilim bilmektir
İlim, kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsin,
Ya nice okumaktır.” (Kabahasanoğlu 1993: 66)
örneği verilebilir.

Neclâ Pekolcay da, “Yunus Emre'nin İslâmî Türk Edebiyatındaki Yeri” adını verdiği çalışmada, şiirden bir beyit, birinci beyti örnek vererek, şiirin temasını “insanın yaratılışının gayesini bilmesinin lüzümü” olarak belirler:

“İnsanın yaratılışının gayesini bilmesinin lüzumu da Yunus'un değindiği önemli hususlardan biridir:

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin ya ince okumakdur” (Pekolcay, 1990, 11).

İrfan Ünver Nasrattinoğlu ise, “Yunus Emre'yi 700 Yıldır Ölümsüz Kılan Nedenler” adını verdiği çalışmada, Yunus Emre'yi ölümsüz kılan nedenlerin başında onun anlaşılır bir dil kullanmasının geldiğini belirtir ve konuyla ilgili olarak da sadece “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiiri örnek olarak verir (Nasrattinoğlu, 1990, 88).

Metin Karadağ'ın “Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri” adını verdiği çalışmada, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirden ilk iki beyit Yunus Emre'nin ilim anlayışına örnek olarak gösterilir:

“İlim de Hakk'a ulaşma yolunda insana yardımcı olacak bir vasıta biçiminde, her iki şairimiz tarafından işlenmiştir. Yunus'un çok ünlü mısralarında ilim şöyle yorumlanmıştır:

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendini bilmezsin yâ nice okumakdur
Okumakdan ma'ni ne, kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okıdun bilmezsin ha bir kırı emekdür” (Karadağ, 1990, 194)

Müjgan Cunbur da, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiire kütüphaneler açısından yaklaşır ve şiirdeki okumak ve kitapla ilgili beyitler “En basit tarifıyla Yunus ne diyor!” cümlesiyle takdim edilir:

“Kütüphaneler en kısa tarifıyla okumayı mümkün kılıp bu hizmete yardımcı olan yerlerdir. En basit tarifıyla Yunus ne diyor!

*İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen ya nice okumaktır
Dört kitabın manası bellidir elifte
Sen elifi bilmessen bu nice okumaktır*

Demek ki biz bundan sonra yalnız okumak değil; okuduğunu öğrenmeyi sağlamaya çalışacağız.” (Cunbur, 1990, 233)

Bu mülahazalara birkaç yenisi daha eklenebilir:

“İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiiri, “Bilim bilim bilmektedir” diye başlatan da vardır: Yunus, bilime değer veren ve tüm insanları bilim öğrenmeye çağıran bir düşünce adamı olmakla beraber, kişinin kendini bilmesinde de ısrarlıdır:

*Bilim bilim bilmektedir / Bilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen / Ya nice okumaktır?
Bilim okumaktan gerek / Kendi özün bilmektir
Kendi özün bilmezsen / Bir hayvandan betersin” (Kaleli (1993, 258-259)*

Mustafa Uzun ve Murat Sertoğlu şiiri nesre çevirerek verirler. Bu çevirilerden ilk beyitlere yer verilebilir:

“İlim ilim bilmektir. Gerçek ilim kişinin kendini bilmesidir. Sen kendini bilmedikten sonra bu nasıl okumaktır.” (Uzun, 1981, 50)

“İlim, gerçek ilmi, gerçek bilgiyi öğrenmek ve bilmek demektir. Kendini hakkıyla tanımaktır. Sen kendini bilmedikten sonra okumuşun neye yarar?” (Sertoğlu, t.y., 93)

Bazı Şerhler

Emine Sevim şiiri nesre çevirirken aynı zamanda açıklama da ekler:

“İlim, ilim bilmektir, asıl ilim ise kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen, bütün okumaların boş olmuş demektir. Burada asıl ilmin ne olduğu ve insana neler kattığı anlatılmaktadır. İlim ve bilgi öğrenmek elbette güzeldir, ancak ilim ehli olanın en önemli özelliği insanın kendi sınırlarını bilmesi, Allah’ın sonsuz gücü karşısında acizliğinin farkına varmasıdır. Bu noktada Allah’ın sıfatlarının hatırlanması faydalı olur. Bunun farkına varan kul alçak gönüllü olmayı seçer. Eğer alçak gönüllü olmayı bilmezse, olgun davranmazsa öğrendikleri boşa gitmiş demektir.” (Sevim, 2009, 105)

Yunus Emre ile ilgili yazdığı yazılar onun bir mısraından hareketle “Yunus Bir Haber verir...” adıyla ayrı bir kitap olarak yayımlanan Mehmet Kaplan ise, bu şiire, “Yunus’un Şiir Sanatı” adı altında yer verir. Kaplan’ın zikredilen sayfa numaralarının “Abdülbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul, 1943” künyeli ederek ait olduğu dipnotunu düştüğü yazısında bu şiirle ilgili bölüm şöyledir:

“Yunus Emre’ye göre ilmin gayesi insanın kendisini ve Tanrı’yı bilmesidir.

*“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin yâ nice okumaktır
Okumaktan ma’ni ne kişi Hakk’ı bilmektir*

Çün okudın bilmezsin ha bir kurı e[k]mekdür [Gölpınarlı, 1943] (s. 308, LIX)

Kendilerini ilme verenler, bu hakikati unuttukları için dünyayı taş ve topraktan ibaret sanırlar. Dikkâtini dış âleme çeviren âlim kendisini ve kendisinde tecelli eden Tanrı'yı unuttur. Bundan dolayı o kâinatı bir cehennemden ibaret görür. Gerçekten de insansız ve Tanrı'sız bir âlemin, sadece maddeden ibaret olan bir dünyanın cehennemden farkı yoktur.

Söz, insanda maddeyi aşan bir varlık olduğunu ifşa eder. Daha önce de belirtildiği gibi söz, ses, dil, diş, dudak ve nefesten ibaret değildir. İnsanın içinde onun maddi varlığını aşan başka bir varlık vardır ve o Tanrı'dır. İnsan pek çok şey bilse ve hatta dindar olarak çok taat kılsa da bu temel gerçeği unutsa, yine kâinatı bir cehennem olarak görmekten kurtulamaz:

Okudum bildim dime çok tâat kıldım dime

Eri Hak bilmez isen abes yire yilmekdür [Gölpınarlı, 1943] (s. 308, LIX)

Madde bizi ne insana, ne Tanrı'ya, ne de insanı yücelten ve mesut eden sevgiye götürür. İnsan, ancak Yunus'un yaptığı gibi, kendisine dönmek, kendi içinde konuşan esrarlı varlığın sesini dinlemek suretiyle asıl hakikate ulaşır. O, hakikati bulunca, kendisini, dünyayı ve insanları bambaşka bir gözle görür. Yunus işte bu hakikate ulaşmış bir insandır." (Kaplan, 2015, 281-282)

Mustafa Tatçı, şiirde ilim kelimesinin irfan anlamında kullanıldığını belirtmektedir: "Yunus Emre bir "aşk ahlakçısı" olarak bilgilenebilir veya ledünnî dille söylemek gerekirse, "irfan elde etmeyi" izah ederken "ilm" tabirini kullanarak içe dönük bir ifadeyle şöyle der:

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür

Yunus, tarif edilmek istenen şeyi kendisiyle tarif ediyor. İlim, evvela ilmi bilmektir." (Tatçı, 1991, 330)

Tatçı bu ifadelerin bulunduğu yazısında bu konuya tekrar döner ve şiiri bütünüyle açıklama yoluna gider. Bu açıklamalardan şiirin beytiyle ilgili olan şöyledir:

"Yûnus'un bir değer olarak "bilgi"ye[i] ve bilgi elde etmeyi ele aldığı tipik bir şiiri vardır. Yukarıda birinci mısramı değerlendirmiştik. O, ilim, okumak, manâ gibi kavramlara sade fakat derin anlamlar yüklemiştir.

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür

Sen kendini bilmezsin yâ nice okumakdur

Burada Yûnus, ilim kavramını "Ledün, bâtunî bilgi, hakikat, öz" karşılığında kullanmaktadır. Ledün insanın bilinmeyen tarafıyla alakalıdır. Yûnus, ilim kendin bilmektir, derken ilmi, "nefis bilgisi" manâsına derin ve geniş bir kavram olarak ele almıştır." (Tatçı, 1991, 330)

Abdülbâki de, "Kaygusuz Vize'li Alâeddin" adlı eserinin sonuna koyduğu sözlükte, "irfan" kelimesini açıklarken örnek olarak bu şiirin ilk beytine yer verir:

"İrfan. Tevhîd ilmini zevketmek. "İlm-i Ledün, İlm-i Rabbânî" de derler; bu ilim, "şuhûd, zevk ve tahakkuk"tan ibârettir. Tahsîl ile elde edilemez, "Vehbî" dir ve Mürşid'e mütâbaatla elde edilebilir. [...]

İlim ilim bilmektir

İlim nefsin bilmektir

Çün nefisini bilmezsin

Ya nice oqumaqtır.” (Abdülbâki, 1932, 138)

Mustafa Özçelik, “Yunus Emre” adlı eserinde, “Öğrenim Durumu” başlığı altında, ilmin tasavvuf anlayışına göre zahir ve batın diye ikiye ayrıldığını belirtir ve “İlim ilim bilmek” diye başlayan şiirden ilk iki beyti tasavvufî ilim anlayışına örnek olarak verir:

“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir

Sen kendini bilmedin ya nice okumaktır

Okumaktan mana ne kişi hakkı bilmektir

Çün okudun bilmedin ha bir kuru emektir (Özçelik, 1991, 57)

Özçelik’in ilk iki beytine yer verdiği bu şiire; bâtının, yani tekkenin; zahire, yani medreseye eleştirisi gözüyle bakılabilir.

Yahya Akyüz de, Yunus Emre’nin Türk eğitim tarihindeki yerini açıklarken bu şiirden iki beyte yer verir. Akyüz’ün Yunus Emre’nin eğitim anlayışıyla ilgili olarak şiirin ilk beytini en sonra, son beytini en önce yer verdiği bölüm şöyledir: “Yunus, insan sevgisi ve hoş görü ile ilgili görüşleri ortaya atarken, zaman zaman, medreselerden bazılarının takındıkları bağnazca tutumlara da karşı çıkmıştır. Bir şiirinde der ki:

Yûnus Emre der hoca, gerekse var bin Hacca,

Hepisinden iyice bir gönüle girmektir.

Ona göre, öğrenim görmekten asıl amaç, insanın kendisini tanıması, olgunlaşmasıdır. Okuyup da bu amaca ulaşamayanlar “kuru bir emek” harcamakla kalmışlardır:

“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir,

Çün kendini bilmedin, bu nice okumaktır?” (Akyüz, 1999, 49-50)

İlim İlmek midir, İlmi Bilmek midir?

Bir internet sitesinde, “Ünlü Beyitler (Bercesteler)” adlı eserde, Yunus Emre’nin söz konusu şiirinin ilk beyti berceste beyit olarak alınır ve İskender Pala’nın bir gazetede yer alan “Dilimize Yerleşen Hatalı Sözler” başlıklı yazısında geçen;

“Keza onun,

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsen

Bu nice okumaktır

dörtlüğünde de biz ilk dizenin “İlim ilim ilmektir” olması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü ilim, “ilim ilim ilinerek, yani iğneyle kuyu kazar gibi” elde edilir. Hem zaten Yunus gibi bir şair “bilmektir” kelimesini her iki dizenin sonunda acemice tekrarlayarak şiirini neden kafiyeden yoksun bıraksın ki!?” şeklindeki satırlara göndermede bulunularak şöyle bir değerlendirme yapar:

“İlim, ilmek ilmek (kilim dokur gibi) öğrenilir; ilim (den gaye de kişinin) kendini bilmesidir. (Senin ilmin var ama) kendini bilmiyorsan, bu nasıl okumaktır! Çok zaman, çok şey yaparız ama

ne usülden haberimiz vardır, ne de yaptığımız işin gayesinden. Yol üzerinde karşımıza çıkabilecek yakın ve küçük hedeflere yönelir, uzak olan büyük hedefleri (amaçları, gayeleri) unuturuz. Yunus Emre burada, öğrenmenin (ilmin) usulünden ve gayesinden, amacımızın ne olması gerektiğinden haber vermektedir. Açıklama: “İlmektir,” sözcüğü bazı kaynaklarda “bilmektir” şeklinde geçmektedir. Prof. İskender Pala, kıt’anın ilk dizesinin, “ İlim ilim bilmektir” yerine, “İlim ilim ilmektir” olması gerektiğini söyler ve bunu şöyle açıklar: “Çünkü ilim, ‘ilim ilim ilinerek, yani iğneyle kuyu kazar gibi’ elde edilir. Hem zaten Yunus gibi bir şair ‘bilmektir’ kelimesini her iki dizinin sonunda acemice tekrarlayarak şiirini neden kafiyeden yoksun bıraksın ki!?” (Ünlü Beyitler, 455)

İhsan Fazlıoğlu da, Fuzulî'nin bir beytini şerh ettiği eserinde, beyitte geçen kelimelerden biri olan “ilim” için şöyle bir açıklama yapar:

“İlm, Arapça'nın ortaya çıktığı coğrafyanın doğasına uygun olarak, çölde yolunu bulmak için bedevî'nin koyduğu (aynı kökten gelen alâmetleri birleştirmesidir (akl etmesidir=bağlamasıdır). Türkçemiz için de benzer bir durum söz konusudur: Bilgi, ilmek, ilemek, ilik, ilikleme, ilmik, ilgi gibi sözcüklerin de gösterdiği gibi, Türkçe'nin ortaya çıktığı coğrafyaya uygun olarak, bozkırda konulan işaretlerin (ilmiklerin), “B” harfinin toplayıcılığı imlediği üzere, b-irleştirmesi, b-ir araya getirmesidir. Dikkat edilirse, hem ilm -çünkü tüm alâmetlerin birliğidir- hem de bilgi -çünkü tüm ilmiklerin birliğidir- tümel olmayı da içerir.” (Fazlıoğlu, 2011, 21)

Fazlıoğlu da yaptığı bir konuşmada bu açıklamasına uygun olarak Yunus Emre'nin “bilmek”i-ni tıpkı Pala gibi “ilmek” yapar:

“Daha sonra kürsüye çıkan İhsan Fazlıoğlu, Yunus Emre'nin “Sen kendini bilmez isen” dizesinden hareketle bilmenin ve kendini bilmenin önemine dikkat çekerek marifet, akıl, tefekkür ve ilim kavramlarına değindi. Yunus Emre'nin dönemine göre çok sade bir dil kullandığının her fırsatta dile getirildiğini belirten Fazlıoğlu, ancak bu sade dile rağmen anlamadığını söyledi. Hemen herkesin ezberinde olan dizelerinin bile yanlış hatırladığına dikkat çeken Fazlıoğlu, Yunus'un söz konusu dizesinin “İlim, ilim bilmektir” değil, “İlim, ilim ilmektir” şeklinde olduğunu kaydetti. Fazlıoğlu, ilmi ilmekle kendini bilmek arasında bir ilişki olduğunu ifade etti.” (Fazlıoğlu, 2023)

Dücan Cündioğlu, Pala ve Fazlıoğlu'nun hilafına olarak “bilmek” tarafında kalır. Hatta o kadar ki bilmenin sayısını birken üçe çıkarır. Cündioğlu'nun “Bilmek bilmeyi bilmektir!” başlıklı iki yazısından birincisinden, “Bilmek bilmeyi bilmektir! (I)”den bir bölüm okunabilir:

“İlim bilmek demektir/İlim kendin bilmek demektir. Yani ilk mısırda önce ‘ilim’ kelimesinin Türkçe karşılığı veriliyor ve ardından da “Peki ilim neyi bilmek demektir?” diye sorulan saklı sual ise “İlim insanın kendisini bilmesi demektir” şeklinde cevaplanmış oluyordu.

İbareye gerekli dikkat ve hassasiyet gösterilmeyince, muhatapların kulağında ilk mısırın “Dandini dandini dastânâ...” gibi bir çağrışıma yol açması gayet doğaldı; zira bu kimseler üst üste iki kez zikredilen ‘ilim’ sözcüğünden ikincisini hemen paranteze alıyorlar ve hal böyle olunca da “İlim ilim bilmektir” ifadesi hiç okunmamış gibi sayılarak bu mısırâya sanki “İlim bilmektir” denmiş gibi bir mânâ veriliyor. Oysa cümlenin yüklemi ‘bilmek’ değil, “ilim bilmek”... VE burada ilim kavramı bilmek’le değil, aksine ilim bilmek’le açıklanıyor.

Şimdi yeniden dikkatimizi toplayalım ve adım adım gidelim:

1) Önce küçük bir müdahalede bulunup “... ilim bilmek” ifadesini “... ilmi bilmek” şekline ırcâ edelim. (Bu müdahale ifadenin anlamını değiştirmek için değil, bilakis anlama nüfuzu kolay-

laştırmak ve kulak alışkanlığının yol açtığı tekerleme türünden çağrışımları engellemek amacıyla yapılmıştır. Nitekim sözcüğü ‘yalın’ halden ‘i’ haline aktardığımızda gerçek vurgu bir çırpıda kendini gösterir bir biçim kazanmaktadır.)

2) “İlmi bilmek” ifadesinin, ilmin ne idüğünü bilmek, ilmin mahiyetini bilmek mânâlarına geldiğinde bir kuşku var mıdır? Elbette yoktur! O halde “İlim ilim bilmektir” mısırâmı daha şimdiden ve hem de hiç tereddüt etmeden “İlim, öncelikle ilmin mahiyetini bilmektir” şeklinde anlayabiliriz.

3) Arapça ‘ilim’ masdarının Türkçe’de ‘bilmek’ sözcüğüyle karşılandığı malumdur. O halde kulak alışkanlığını kırmak ve böylelikle muhatabın metinle dolayimsız olarak çarpışmasını (!) sağlamak için bu mısırâm — yine hiç tereddüt etmeden — şu şekilde Türkçeleştirebiliriz: Bilmek bilmeyi bilmektir!” (Cündioğlu, 2003)

Sonuç

Fazlıoğlu’nun Fuzulî’nin bir beyti vesilesiyle sorduğu “Fuzulî ne demek istedi?” sorusu, bu konuda yapılan mülâhazalara bakılırsa, Yunus Emre’nin bir beyti, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan beyti vesilesiyle de sorulabilir: “Yunus Emre ne demek istedi?” Bu soruya cevap vermeden önce Mustafa Tatçı’nın “Yunus Emre’ye Ait Divanlar – Divan Neşirleri ve Metin Tamiri Mes’esi” adımı verdiği çalışmasında, incelediği yazma ve basma Yunus Emre nüshalarında belirlediği meselelere göz atılabilir:

“1. Okuma hataları

İfade ve kalıpların yer değiştirmesi

Beyit ve mısra değişimleri

Birbiriyle karışan şiirler

Aynı şiirin değişik nüshalarda farklı beyit sayılarıyla kaydedilmesi

Mahlas karışıklıkları

Yunus Emre yahut Yunuslar” (Tatçı, 1990, 212)

Tatçı’nın genel olarak belirlediği bu meselelerin bilhassa neşirler ve şerhler arasında yukarıda arz edilen farklılıklardan hareketle “İlim ilim bilmek” diye başlayan şiir için de büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede hemen belirtilmelidir ki bazen meseleyi çözmek isterken mesele çıkarıldığı da görülmektedir. Mesela şiirin ilk beytindeki “İlim ilim bilmektir” kısmının “İlim ilim ilmektir” şeklinde olması gerektiği ile yine bu kısmın “İlim ilim, bilmektir” şeklinde değil, “İlim, ilim bilmektir” şeklinde okunması gerektiği meselesi böyledir. Bu iki meseleden birincisine, “İlim ilim ilmektir” şeklindeki kabule, metin bilgisi açısından, bağdaşıklık açısından bakıldığında, “bilmek” yerine “ilmek” getirilmemesi gerektiğine hükmedilebilir. Çünkü bu şiirde, yazının girişinde yaptığımız izahtan hareketle, şiirin temasını belirleyen anahtar kelime, bir başka deyişle, kurucu kelime “bilmek” kelimesidir. Şiirde “bilmek” kelimesinin diğer “bilmek” kelimeleriyle bağdaşık olması için birinci mısradaki geçmesi gerekir. Bir kurgu işlevi gören bu kelimenin şiirdeki yerlerine daha iyi bakabilmek için şiir beyit esasına göre değil dörtlük esasına göre yazılabilir:

“İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

*Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır
Okumaktan ma'ni ne
Kişi Hak'ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin
Ha bir kuru emektir
Okudum bildim deme
Çok tâat kıldum deme
Eri Hak bilmez isen
Abes yere yelmektir”*

İkinci meseleye gelince, bu da birinci mesele gibidir. Yani “bilmek” kelimesi esas kabul edilmelidir. Zaten meseleye dil bilgisi, söz dizimi, kelime grupları açısından iki türlü bakılabilir. Birincisi “ilim / ilim bilmek”, ikincisi “ilim ilim / bilmek” şeklindedir. Türkçede “ilim bilmek” ve dolayısıyla “ilmi bilmek” diye bir kullanım söz konusu olmadığına göre geriye kala kala “ilim ilim” şeklindeki tekrar grubu kalmaktadır. Tekrar gruplarında kelimeler arasında virgül konmayacağı için de ilgili mısranın “İlim, ilim bilmektir” şeklinde değil, “İlim ilim bilmektir” şeklinde yazılması gerekir. Böyle yapıldığı takdirde “Yunus Emre ne dedi?” sorusuna “Arapça asıllı “ilim” kelimesine, bir kelime gibi mütalaa edilmesi gereken “ilim ilim” tekrar grubuna, Türkçe “bilmek” karşılığını verdi.” şeklinde bir cevap verilebilir.

“Bursalı İsmail Hakkı'nın Yunus Emre'nin veya takriben ondan bir asır sonra IV. yüzyılın başlarında hayatta olan Bursalı Âşık Yunus'un şathiye nev'inden bir şiiriyle ilgili şerhi”nden, daha doğrusu bu şerhten bir bölüm, şiirin ilk beytinin şerhinden bir bölüm de bu bağlamda okunabilir:

*“Adım adım ilerü beş âlemden içerü
On sekiz bin hicâbı geçdüm bir tağ içinde”*

“Adım adım” didüğü teenniye işaretdür ki isimden isme sefer ve tavırdan sonra tavrı güzerdür. Anuncün dediler ki kemâl-i insânî tedricidür ki çil sâlde hâsıl olur.” (Çelebioğlu, 1990, 99-101)

Keza, Yunus Emre'nin diğer şiirlerinde de özellikle giriş mısralarında tekrarlanan kelimelere rastlanmaktadır. Örneğin; “İy ‘aşıkân iy ‘aşıkân”, “İy pâdişâh iy pâdişâh”, “Ulu ulu günâhlarum”, “Hak Çalab'um Hak Çalab'um”, “İy uslular iy uslular”, “Şükür şükür ol Çalab'a”, “Görün görün bu devleti”. (Tatçı, 2008, 108, 109, 114, 232, 255, 271, 272) Denilebilir ki; hitap, anlamı pekiştirmek ve ahenk/kafiye tesis etmek gibi amaçlarla kullanıldığı anlaşılan söz konusu yinelenen ifadeler, hem genel anlamda Türkçede hem de Türkçenin seçkin şairi Yunus Emre şiirlerinde başvurulan bir ifade tarzıdır. Buna istinaden, “İlim ilim bilmektir” mısrasının anlaşılmasında teklif ettiğimiz okumanın yukarıda aktarılan farklı, kimi zaman zorlama addedilebilecek, yorumlara kıyasla daha makul olduğu düşünülmektedir.

Son olarak, meşhurluğun meçhullüğe mâni olmadığını Yunus Emre'nin bir şiiri üzerinden anladığımız bu yazıyı, söz konusu şiirin temasını tayin eden her okumanın okumak sayılmadığı, her ilmin ilim olarak kabul görmediği hakikatine dair Zeyyad b. Lebid'den (r.a.) rivayet olunan bir hadis-i şerifle bitirmek uygun olacaktır: “Resulullah (s.a.v.) bir şey zikretti ve şöyle dedi:

– İşte bu şey, ilmin ortadan çekilip gitmesi sırasında olacaktır.

Dediler ki:

– Yâ Resûlallah! Biz Kur'an'ı okur ve onu oğullarımıza da okur ve bizim oğullarımız da kendi oğullarına okuyup dururken ilim nasıl ortadan çekilip gider?

Cevaben şöyle dedi:

– Ey Lebîd'in anasının oğlu! Anan sana ağlasın! Tevrat'ı ve İncil'i okuyup duran ve bundan kendilerine bir fayda sağlamayan şu Yahudi ve Hristiyanlar'ın durumu böyle değil midir?" (Tuğ, 1984, 168)

Kaynakça

- Abdûlbâki (1932). *Kaygusuz Vize'li Alâeddin*. İstanbul: Remzi Kütüphanesi.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alptekin, T. (1982). *Kompozisyon Bilgisi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Belgin, A. T. (2013). *Annem Derdi ki...* İstanbul: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
- Bilginer, R. (2001). *Yunus Emre*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2003). "Bilmek Bilmeyi Bilmektir (I)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 20.12.2003. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aramlik/20/dcundioglu.html> Erişim tarihi:28.04.2023
- Cündioğlu, D. (2003). "Bilmek Bilmeyi Bilmektir (II)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 21.12.2003. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aramlik/21/dcundioglu.html> Erişim tarihi:28.04.2023.
- Çelebioğlu, A. (1990). "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", haz. Suzan Güreli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2006). *Felsefe-Bilim Nedir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2013). *Safahât*. haz. Abdullah Uçman. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (20119). "Işk imiş her ne var Âlem'de İlim bir kâl ü kâl imiş ancak Fuzulî ne demek istedi?", İstanbul: Klasik Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2023). "Kimlik, Toplumsal Bir İnşadır". <https://ticaret.edu.tr/fazlioglu-kimlik-toplumsal-bir-insadir/Erisim> tarihi: 28.04.2023.
- Gökdemir, S. – Gökdemir, A. (1996). *Yunus Emre Gülteste*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göktürk, A (1997). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Göktürk, A. (1988). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Gölpınarlı, A. (1943). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul.
- İpekten, H. ve İsen M. (1997). *Bastlı Divanlar Kataloğu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kabahasanoğlu, V. (1993). Yunus Emre'nin Şiirine Çağdaş Bir Yaklaşım. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kabaklı, A. (1975). *Yunus Emre*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Kaleli, L. (1993). *Alevi – Sünni İnançında Mevlana – Yunus ve Hacı Bektaş Gerçeği*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Kaplan, M. (2015). *Yunus Bir Haber Verir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadağ, M. (1990). “Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Karataş, T. (2019) *Yânus Divanı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kardaş, R. (1983). “Okumuşların Okumamışlığı Hakkında”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 245, Yıl:21, Eylül 1983.
- Kılıç, V. (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Kısakürek, N. F. (1993). *Tanrı Kulundan Dinlediklerim*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1999). *Yunus Emre*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2018). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kissling, H. J. (1971). “Yunus Emre Divânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler”. *Uluslararası Yunus Emre Semineri* (İstanbul, 6,7,8 Eylül 1971). Bildiriler. İstanbul: Baha Matbaası.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1990), “Yunus Emre'yi 700 Yıldır Ölümsüz Kılan Nedenler”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Özçelik, M. (1991). *Yunus Emre*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Pala, İskender (2023). “Dilimize Yerleşen Hatalı Sözcükler”, https://www.gelisimveinsan.com/wp-content/uploads/2016/01/hikmet_kapisi.pdf. Erişim tarihi: 01.05.2023.
- Pekolcay, N. (1990). “Yunus Emre'nin İslâmî Türk Edebiyatındaki Yeri”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Sertoğlu, M. (Tarih Yok). *Yânus Emre Divanı*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Sevim, E. (2009). *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler -Açıklamalı-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Tatçı, M. (1990). “Yunus Emre'ye Ait Divanlar – Divan Neşirleri ve Metin Tamiri Mes'esi”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). “Yunus Emre'de Bilgi”. Özbay H. ve Tatçı M. (1991). *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). Yunus Emre Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (2012). *Yânus Emre Dîvân-ı İlâhîyât*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tatçı, M. (2013). “Yûnus Emre (ö. 720/1320 [?]) Mutasavvıf Türk şairi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 43. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Dîvanı*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Timurtaş, F. K. (T1980). *Yunus Emre Dîvanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tuğ, S. (1984). *Zuheyr'ubn Harb ve Kitâb'ul – İlm Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Uysal, İ. N. (2014). *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Uzun, M. (10981). *Çağrı Yunus'tan Seçme Şiirler*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yahya Kemal (1961). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2014). *Risâletü'n Nushiyye ve Divân-ı Yânus Emre Karaman Nüshası*. İstanbul: Karaman Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2020). "Yunus Emre Divanı Karaman Nüshası'nı Üstün Kılan Özellikleri". *Edebiyat Ortamı Dergisi*, S 73, Yıl: 13, Mart / Nisan 2020.
- Yunus Emre (1327/1909). *Divân-ı Âşık Yânus Emre*. Kenarda Erzincanlı Hayyat Vehbî'nin Kenzü'l-miftah ile şerh-i kaside-i Yânus Emre adlı eser vardır.
- Yunus Emre (1991). *Yunus Emre Divânı*. Tıpkıbasım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.